

Деітеренко А. М.

ЕТНОМОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ
ТА ОРІЄНТАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я:
БУТИ ЧИ НЕ БУТИ...

В етнополітичній науці одне з чільних місць посідає проблема двомовності та багатомовності в поліетнічних державах та регіонах. Політичні події сьогодення навіть конфліктним чином актуалізують питання мовної політики, статусу та умов вивчення і застосування різних мов. Фокусом суспільної дискусії з приводу змісту мовної політики в Україні є питання про те, бути в країні однієї державної мови — українській, чи статусу державної має набути ще й російська мова. З цих позицій, привертає увагу етномовна ситуація в територіальних громадах Українського Північного Приазов'я (УПП).

В етнічній структурі цих громад частка українців становить 52,7%, росіян — 37,8%, греків — 4,71%, болгар — 2,3%, білорусів — 0,73%, вірмен — 0,25%, татар — 0,20%, євреїв — 0,17%, молдован — 0,15%, німців — 0,13%, грузинів — 0,11%, поляків — 0,10%, циган — 0,08%, осіб інших національностей — 0,57%¹. В окремих районах регіону (Тельманівському, Володарському,

Новоазовському, Першотравневому) кількість представників грецького етносу коливається від 17,46 до 20,07%.

Кількісні показники етнічної структури населення та етномовної самоідентифікації людей важливо враховувати при виробленні й коригуванні державної етнонаціональної політики. Репрезентативним і достовірним джерелом необхідної для цього інформації є дані переписів населення. Матеріали Всеукраїнського перепису населення 2001 року активно вводяться в науковий обіг. Але інформація щодо етномовної ситуації в Українському Північному Приазов'ї ще не стала об'єктом ґрунтовних досліджень.

Виразними якісними характеристиками територіальних громад УПП є етномовна компетенція громадян та визнання ними певної мови як рідної. Однак дослідження цих характеристик за «переписними» матеріалами мають враховувати поширеність серед населення різних тлумачень поняття «рідна мова».

В науковому дискурсі з питань національно-російської двомовності найчастіше виділяють (М. Губогло, приміром) такі компоненти мови як суспільного явища: *мовна компетенція* (відповідним терміном позначається володіння рідною та іншою мовами); *мовна діяльність* (цей термін поширюють на ситуації використання мов у різноманітних життєвих ситуаціях; *етномовна орієнтація* (віддзеркалює психологічне ставлення особи до кожної з мов суспільного середовища)².

В Українському Північному Приазов'ї рідною мовою вважають мову своєї національності 98,63% росіян, 40,84% вірмен, 38,92% болгар, 36,09% українців, 32,13% циган, 25,21% татар, 20,57% грузинів, 14,08% молдован, 10,50% білорусів, 5,3% німців, 4,9% греків, 3,67% поляків, 2,71% євреїв. У порівнянні з українцями майже втричі більше росіян вважають мову своєї національності рідною. У мешканців УПП російської національності показник володіння рідною мовою приблизно в 20 разів перевищує аналогічний показник представників грецької етнічної спільноти. Отже, територіальним громадам Українського Північного Приазов'я була властива спільна для всього населення України радянських часів і пострадянського періоду тенденція поступової заміни мови своєї національності як рідної мовою російською. Щоб у цьому переконатися, досить порівняти наведені показники з показниками загальноукраїнськими. Так, під час Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території УПП російську мову назвали рідною 94% євреїв; 92,77% греків; 87,40% німців; 86,13%

білорусів; 78,17% поляків; 78% молдован; 76,70% грузинів; 71,80% татар; 57,80% болгар; 56,70% вірмен; 49,30% татар³.

Більшість українців УПП (63,82%) також визнають рідною російську мову. Кількість таких українців донецької частини УПП значно більша, ніж його запорізької частини. А ось дані щодо мовної компетенції: 87,78% українців УПП вільно володіють російською як другою; мовою своєї національності як другою — 76,63%. Відповідні показники серед українців загалом по державі для української мови більш втішні — 58,1% і 96,8%.

Тільки 0,75% серед населення УПП неукраїнської національності під час перепису 2001 р. назвали рідною мовою українську. З них: 18,3% — цигани; 17,8% — поляки; 7,12% — німці; 6,72% — молдовани; 3,34% — євреї; 3,10% — білоруси; 3% — болгар; 2,53% — татари; 2,23% — грузини; 2,17% — греки; 1,75% — вірмени; 1,30% — росіяни.

Наведені дані дають підстави твердити, що процеси російськомовної акультурації поліетнічних громад УПП відбувалися інтенсивніше, ніж в Україні в цілому. Ці процеси є наслідком міграції населення, неефективності державної мовної політики або якихось інших причин чи їх усіх разом — відповідь на це запитання потребує спеціального дослідження⁴.

Специфічна мовна ситуація склалася в середовищі греків, які мають компактні поселення на теренах УПП, починаючи з XVIII ст. Питання володіння греками рідною мовою досі залишається дискусійним. Зокрема, тому що новогрецьку мову, яку було включено до переписних листів Всеукраїнського перепису населення 2001 року, вивчає переважно молодь у віці до 30 років. Тим часом традиційні для приазовських греків (передусім тих, що мешкають у сільській місцевості) урумський і румейський варіанти рідної мови не були виокремлені в переписних листах 2001 року. Можливо, і через це також в Українському Північному Приазов'ї, де сконцентровано майже 85% українських греків, володіння мовою своєї національності засвідчили 23,26% від загальної кількості осіб цієї національності — менше, ніж по країні в цілому, — 23,5%⁵.

Мовна компетенція як складова загального соціального потенціалу етнічних спільнот УПП відзначається декількома аспектами.

Соціокультурний аспект. Він полягає в тому, що тенденція поширення російської мови і витіснення нею інших національних мов звужує мовну компетенцію населення. В УПП 49,64% росіян, 40,19% білорусів, 38% німців, 37,74% греків, 37,25% циган,

36,38% євреїв, 35,46% грузинів, 35,23% татар, 30,84% поляків, 30,53% молдован, 28,98% українців, 28,25% вірмен, 14,31 болгар визнали, що крім мови, яку вони вважають рідною, не володіють жодною іншою. Така ситуація послаблює міжетнічні контакти, знижує загальний культурний рівень людей, створює підґрунтя міжетнічної напруженості й імовірних політичних та інших ризиків.

Соціально-економічний аспект. Він актуалізувався разом з процесом утвердження української мови як державної та розширення сфери її застосування. Однак у побутовому і навіть публічному спілкуванні мешканців регіону досі переважає російська мова. Її позиції навіть посилюються, спричиняють подальше «стирання» національно-мовних відмінностей всередині територіальних громад. Зокрема, внаслідок внутрірегіональної міграції. Молодь з сільських районів переїздить до великих міст — Маріуполя, Бердянська та інших. Основним місцем роботи приїжджих стають великі промислові підприємства, працівники яких спілкуються переважно російською мовою. Тут відбувається подальша втрата національно-мовних особливостей.

Освітньо-культурний аспект. З 1990-х років в УПП поступово розширюється мережа закладів, де вивчається не лише українська, а й новогрецька, болгарська, німецька, татарська, єврейська та інші мови. Це сприяє відродженню традиційного для регіону етнокультурного середовища. Поряд з іншим, велика увага приділяється збереженню урумського і румейського діалектів грецької мови. Так відтворюються культурні надбання не тільки власне України, а й етнічної батьківщини українських греків — древньої Еллади. Маріупольський державний гуманітарний університет став одним з найвідоміших науково-освітніх центрів еллінізму поза межами Греції та Кіпру.

Отже, результати дослідження етномовної компетенції, етномовної діяльності та етномовної орієнтацій в територіальних громадах УПП створюють підґрунтя для аналізу та прогнозування суспільних ризиків мовної політики в Україні.

---

¹ Розподіл населення за національністю та рідною мовою за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Таблиця № 5.1. / Головне управління статистики Донецької області // Поточний архів Головного управління статистики Донецької області; Розподіл населення за національністю та рідною мовою за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Таблиця № 5.1. / Головне управління статистики Запорізької області // Поточний архів Головного управління статистики Запорізької області.

² Губогло М. Н. Знание и употребление второго языка при двуязычии (по материалам этносоциологических исследований) // Тезисы докладов Сессии по итогам полевых этнографических и антропологических исследований 1974–1976 гг. — Душанбе, 1976. — С. 62.

³ Розподіл населення за національністю та рідною мовою за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Таблиця № 5.1. / Головне управління статистики Донецької області // Поточний архів Головного управління статистики Донецької області; Розподіл населення за національністю та рідною мовою за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Таблиця № 5.1. / Головне управління статистики Запорізької області // Поточний архів Головного управління статистики Запорізької області.

⁴ Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. — К.: Світогляд, 2004. — С. 386.

⁵ Розподіл населення за національністю та іншими мовами, крім рідної мови, якими вільно володіють за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Таблиця № 5.2 / Головне управління статистики Донецької області // Поточний архів Головного управління статистики Донецької області; Розподіл населення за національністю та іншими мовами, крім рідної мови, якими вільно володіють за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Таблиця № 5.2 / Головне управління статистики Запорізької області // Поточний архів Головного управління статистики Запорізької області.